

Подкаст “За лаштунками допомоги”. Епізод 4 | 3,4% для України: чому міжнародні партнери не поспішають делегувати?

Ведуча: Усім вітання, друзі, це черговий епізод подкасту «За лаштунками допомоги». Тут ми розбираємось у багатьох сферах гуманітарного реагування в Україні. Пробачте за тавтологію, але ця сфера дійсно дуже фрагментована — в хорошому сенсі, бо складається з багатьох частин, які формують, будують і розширюють систему допомоги. Це дуже приємно, але означає, що нам потрібно знати трошки більше. Сьогодні поговоримо про грошову гуманітарну допомогу: як вона виглядає, як функціонує і що з нею буде далі. Робитимемо це разом із Сашею Целіщевою, дослідницею Open Space Work Ukraine та співавторкою дослідження про роль українських громадських організацій у грошовій гуманітарній допомозі. Саша, вітання!

Олександра: Вітання!

Ведуча: Давайте одразу розберемося в такому понятті, яке пронизує все дослідження: «cash assistance». Що це таке на практиці? Як я це собі уявляю (дуже спрощено): хтось має гроші, хтось їх розподіляє, хтось дає їх комусь і, можливо, відслідковує, що з ними далі. Але якщо це кеш, тобто готівка, то слідкувати складно. Тож давайте з початку: що це таке і які приклади практичного застосування?

Олександра: Так, все ви правильно уявляєте. Це гроші, які надаються або державою, або гуманітарними організаціями у зв'язку з кризою — у нашому випадку, з повномасштабною війною — людям, які постраждали від неї. «Тисяча від Зеленського» — це щось схоже. Я думаю, багато з вас мали досвід отримання грошової гуманітарної допомоги на картку в різних ситуаціях. У цьому дослідженні ми більше працювали з допомогою, яку надають не держава, а гуманітарні організації, але принцип приблизно той самий.

Насправді, готівка у вигляді банкнот дуже часто не використовується — кошти надсилаються на банківські картки людей, які підходять під певні критерії програм. Наприклад, допомога може надаватися тим, хто втратив житло через обстріли, або внутрішньо переміщеним особам, які переїхали в інший регіон. Ситуації бувають різні, але принцип залишається таким: якщо людина відповідає критеріям програми, вона отримує гроші як підтримку для свого життя.

Тут ми маємо кілька суб'єктів: міжнародний фонд, який виділяє гроші; локальні громадські чи гуманітарні організації, які їх розподіляють; і безпосередньо отримувачі. У цьому дослідженні ми вивчали, яку роль виконують саме українські громадські організації в наданні такої допомоги.

Ведуча: Тут виникає дуже багато питань. Мені здається, зараз важко знайти людину, якій нічого не потрібно. У всіх нас є потреби. Але куди йти просити допомогу? Як довести, що вона тобі дійсно потрібна? Розказати можна багато, але, мабуть, потрібні якісь документальні підтвердження? І чи треба пояснювати, на що саме потрібні гроші?

Олександра: Ви одразу підняли кілька пластів. Так, тема комплексна. Одне з питань — це інформування. Як дізнатися, що я можу отримати гуманітарну грошову допомогу? На жаль, це не так просто. У дослідженні ми не фокусувалися конкретно на цій темі, але під час інтерв'ю чули різні історії. Люди дізнаються через групи у Viber, повідомлення на сайтах місцевої влади (я дуже рекомендую їх перевіряти), або через громадські організації, які намагаються поширювати інформацію різними шляхами — часто через соцзахист чи органи влади.

Ми також провели дослідження, вивчаючи шлях, який проходить отримувач грошової допомоги. Часто перший контакт з цією інформацією відбувається, коли людина реєструється як переміщена особа або фіксує втрату житла — тобто, коли вона стикається з бюрократичною системою.

Ведуча: Хто може отримати ці гроші? Є, здається, однозначні категорії: наприклад, ті, хто втратив житло, або ВПО.

Олександра: Так, але це залежить від умов конкретних програм. На жаль, немає єдиної централізованої програми чи одного сайту, де всі можуть перевірити, чи підходять вони під критерії, і легко подати заявку. Зараз система працює так: різні міжнародні організації та фонди приносять гроші в Україну, і для кожної окремої програми вони визначають свої критерії відбору.

Це спричиняє багато непорозумінь, конфліктів і образи в громадах. І дуже складно в цій ситуації працювати місцевим організаціям. Уявіть: ви місцева організація, яку всі знають 10 років. Ви партнеруєте з великою організацією, наприклад, UNICEF, і отримуєте прохання знайти людей для грошової допомоги, але з умовою, що цього разу це лише багатодітні сім'ї. Коли починається реєстрація, вам складно пояснити іншим, що їм допомога не належить. А через місяць проект може змінитися, і підтримку будуть отримувати вже, наприклад, лише люди похилого віку. Це формує недовіру до місцевих організацій, бо люди бачать саме їх, а не великі міжнародні структури.

Ведуча: Але хто на місцях займається розподілом? Це місцеві організації?

Олександра: Так, на місцях найчастіше це місцеві організації. Але одна з великих проблем полягає в тому, що вони найчастіше не впливають на критерії відбору для цих програм. Чи можуть вони впливати? Поки що, як правило, ні. Міжнародна організація приходить з готовою програмою, а локальні партнери її лише виконують.

Ведуча: Чи можуть вони формувати запит? Наприклад, сказати: «У нас в громаді багато багатодітних родин, їм треба допомогти»?

Олександра: Це питання було одним із центральних у нашому дослідженні. Насправді, часто вони навіть не розподіляють гроші безпосередньо, а лише шукають і реєструють людей. Кошти на картки надсилає безпосередньо міжнародна організація, не проходячи через рахунки української НГО. Тобто, їм дістається великий обсяг роботи, але грошей через них проходить небагато.

Звичайно, є хороші практики, коли українські організації можуть донести потреби до донорів і вплинути на те, кого підтримати. Але часто це відбувається лише на етапі консультацій під час розробки проектів. На жаль, часто вони потрапляють у вже готову систему з визначеними критеріями.

Ведуча: Обсяги фінансування скоротилися дуже сильно, це видно з дослідження. Чи можете коротко про цифри? Я знаю, що через українські організації пройшло лише близько 3,5% коштів.

Олександра: Так, обсяги грошової допомоги скорочуються, але вони все ще великі. У 2022 році це було майже 1,5 мільярда доларів, у 2024 — близько 680 мільйонів. Скорочення дуже помітне — на 30-50%. Все ще в 2024 році грошову допомогу отримали 4 мільйони людей в Україні. Це суттєвий сектор.

Але через українські організації дійсно пройшло лише 3,4% цих коштів. Ми намагалися з'ясувати, чому так. Інтерв'ю показали певні подвійні стандарти: з одного боку, міжнародні партнери хвалять українські організації за професіоналізм та зв'язки з громадами; з іншого — вони обережні, не готові довіряти великі обсяги коштів. Їм складно перебудувати свої процеси. У 2022 році це, можливо, було б складно, але з часом українські організації набувають все більшого досвіду.

Ведуча: І одночасно йде велика міжнародна дискусія про «локалізацію» — передачу більше повноважень на місцевий рівень.

Олександра: Так. У дослідженні ми розглядаємо два підходи. Перший — це власне «локалізація»: допуск місцевих організацій до системи. Другий — «локально-очолюваний підхід», коли місцеві організації повноцінно керують програмами. Це різні речі. Уявіть маршрутку: у першому випадку українська організація сидить на задньому сидінні і може щось радити, але водій — міжнародний партнер. У другому — за кермом сидить місцевий водій, який сам обирає маршрут.

Ведуча: Чи може поки що працювати модель «двох пілотів» — копілот?

Олександра: Саме так. Є певне тяжіння до такої моделі, але навколо неї багато бар'єрів, сумнівів і недовіри. Система зараз працює через координаційні кластери, де всі можуть

говорити. Навіть є переклад, але його недостатньо. Потрібна готовність усіх учасників почути голос українських організацій.

У дослідженні ми даємо рекомендації всім сторонам: українським організаціям — активніше брати лідируючі ролі, міжнародним партнерам — давати цей простір. Це двосторонній процес.

Ведуча: І в умовах скорочення фінансування це все складніше.

Олександра: Так. Міжнародні партнери говорять про те, що в ідеалі хотіли б передати функції органам влади, поєднати системи. Але ми ще далеко від цього.

Ведуча: Як скорочення фінансування вплинуло на громадські організації, які займалися грошовою допомогою?

Олександра: Скоротилася кількість програм і кількість людей, яким можна допомогти. Багато організації прокинулися і вже не можуть допомагати тим, кому допомагали вчора. Навіть великі організації, як «Право на захист», закрили деякі програми. Багато людей позбавляються важливої підтримки. Наприклад, припинення підтримки переселенців на заході іноді змушує людей повертатися в небезпечні прифронтові умови, бо там у них є житло, а тут вони не можуть платити за оренду.

Ведуча: Грошова допомога буває різною: цільова (тільки на ліки чи оренду) та мультифункціональна (на будь-що). Чому критерії такі жорсткі?

Олександра: Тема критеріїв дуже важлива. Є багато причин: історія міжнародних організацій, їхня спеціалізація. Якщо організація 30 років займалася тільки допомогою дітям, вона навряд чи розширить критерії для України.

Одна з наших рекомендацій — запровадити підхід 85/15 або 80/20. Тобто, 85% допомоги розподіляти за чіткими критеріями донора, а 15% — віддати на розсуд місцевих організацій, які краще знають нюанси та можуть допомогти тим, хто формально не підходить під критерії (наприклад, через втрачені документи).

Ведуча: Чи буває, що грошей більше, ніж бенефіціарів, які підходять під жорсткі критерії?

Олександра: Про такі ситуації ми не чули. Навпаки, сильна сторона українських організацій — це зв'язок з громадами. Вони допомагають знайти потрібних людей, навіть якщо критерії вузькі.

Ведуча: Хотілося б почути про успішні кейси співпраці.

Олександра: Звичайно. Наприклад, організація «Право на захист» — одна з небагатьох, яка реалізує програми повного циклу, адмініструючи кошти. Є локальні приклади:

наприклад, одеська організація «10 квітня», яка співпрацює з Mercy Corps. Після перших успішних проєктів донор став відкритим до спільного формування наступних програм. Є хороші приклади співпраці на рівні громад з місцевою владою, як у Харківській області з Caritas та MOM.

Секрет успіху: справжнє партнерство починається не тоді, коли треба вже розподіляти гроші, а коли всі сторони разом на початку обговорюють дизайн програми.

Ведуча: Побудова довіри — це довгостроковий процес.

Олександра: Так, довіра рідко виникає сліпо. Це результат спільного досвіду.

Ведуча: Чи лякає міжнародних донорів корупція в Україні?

Олександра: У дослідженні корупція згадувалася рідко і на рівні загальних стереотипів. Коли ми просили конкретні приклади, їх не наводили. Міжнародні партнери частіше називали інші причини обережності: недостатній адміністративний потенціал організацій, слабкі звіти тощо.

Ведуча: Що ви могли б сказати міжнародним донорам, які ще не працюють з Україною?

Олександра: По-перше, спробуйте більше дізнатися про українські організації. Це професійні команди з великим досвідом, багато з яких працюють ще з 2014 року. Вони добре знають контекст і мають довіру громад. По-друге, розумійте, що ці люди працюють під тиском війни, але це не причина не співпрацювати — це причина надавати їм підтримку для ефективної роботи. Їхні знання та зв'язки — це велика цінність, технічні моменти можна добувати.

Ведуча: На завершення: куди рухається грошова допомога? Чи має вона скорочуватися чи розширюватися?

Олександра: Особливість грошової допомоги в тому, що вона дає людині більше гідності та свободи вибору, ніж, наприклад, пакет з їжею. Вона дозволяє не лише закрити базові потреби, але й інвестувати у вихід з кризи — шукати роботу, інтегруватися. Це інструмент розвитку. У ній я не бачу протиріч. В ідеалі, її обсяги мають скорочуватися, коли все більше людей перестануть її потребувати. Але поки що, через продовження війни та нові втрати, ця потреба не зникне найближчим часом.

Ведуча: Мені хочеться завершити на позитивній ноті: можливостей попри скорочення все ще багато. Не треба боятися звертатися за допомогою, щоб дати собі час стати на ноги. І якщо ви відчуваєте потенціал, приєднуйтеся до громадського сектора — роботи тут дуже багато.

Дякую, Саша. Слухайте наш подкаст «За лаштунками допомоги» на всіх платформах та підписуйтеся на Радіо Сковорода, щоб бути на зв'язку.

Подкаст «За лаштунками допомоги» — про гуманітарне реагування та допомогу від Open Space Works Ukraine та Радіо Сковорода.